

ОБЩЕСТВЕНА КОМУНИКАЦИЯ И ИСТОРИЧЕСКА ПАМЕТ

Софка Матеева

Във всички времена и епохи хората са се интересували от миналото. Този непресъхващ интерес е продиктуван както от желанието да се търси опора в мъдростта и опита на предшестващите поколения, така и просто от любопитство. Но каквито и да са подбудите, интересът на всяко ново поколение към това, което се е случило в миналото остава жив и вълнуващ.

При всеки досег с историята, човек се изправя пред два проблема, които понякога ограничават, а понякога дори напълно закриват достъпа до тайните на миналото. Първият се отнася до *състоянието на историческата памет* на обществото, тоест до това колко вярно и детайлно е съхранен, под една или друга форма, споменът за факти и събития от миналото. Вторият проблем се отнася до *възможността на съвременния човек да съживи и осмисли* тези пластове от *обществената памет*, в които е съхранена истината за живота и духовното богатство на предишните поколения.

За съжаление в историческата памет на човечеството има множество бели петна, които съвременната историческа наука трудно попълва. Съществуват и множество исторически паметници, които все още крият от нас тайните за бита и културата на своите създатели. Достатъчно е само да се посочат тайните и загадките на Свинкса, на египетските пирамиди и на другите мегалитни строежи, пръснати по цялото Земено кълбо, както и все още неразчетените образци от древна писменост, за да се осъзнае, колко е голяма отговорността на всяко ново поколение към опазването на една от основните ценности на човешката цивилизация — нейната история.

Разбира се, както до сега, така и в бъдеще археологията и историята ще се опитват да сглобят натрошената мозайка на човешката история, за да може миналото да се възправи пред следващите поколения с цялата си красота и величие. Може би отделни късчета от мозайката няма никога да бъдат открити и поставени на своето място. Очертаните бели полета в досегашната човешка история може би никога няма да могат да се изпълнят с живот и съдържание, защото трагични събития или превратности на съдба-

та, а може би и най-обикновена човешка небрежност и безотговорност пред паметта на човечеството, са разрушили безвъзвратно някои от мостовете между миналото и настоящето.

Определено може да се каже, че при днешното развитие на човешката цивилизация е напълно преодоляна опасността от прояви на исторически nihilизъм, каквито за съжаление не липсват през някои от отминалите времена и епохи. Напротив, днес историята се радва на подчертан и засилен интерес и внимание. Полагат се огромни усилия както за детайлното изучаване и съхраняване на разкритата информация за факти и събития от миналото, така и за възможно най-пълното и детайлно запазване — за нуждите на историята — на истината за нашето съвремие.

Днес проблемът е не дали, а как да се запази по възможност по-точен и наситен с детайли образът на съвременния човек, да се съхрани информацията за неговия бит, култура и научно-технически постижения. В този контекст придобива особено важно значение *проблемът за връзките и взаимната зависимост между обществената памет и обществената комуникация*. Паметта и комуникацията са не само “спътници” на човешкото съществуване. Те се обуславят взаимно в процеса на социализацията на личността в обществото. Без преувеличение може да се каже, че само при наличието на памет е възможно да се осъществи комуникация в обществото и обратното — само ако съществува комуникация е възможно да се активира и възпроизведе това, което е съхранено в обществената памет.

Комуникацията е социално явление, присъщо на човешкото общество, което се обуславя от характера и спецификата на проявление на индивидуалното и общественото съзнание. Следва да се отбележи, че елементи на комуникация се наблюдават и при животните, но за разлика от комуникацията при човека проявите на комуникация в животинския свят нямат съзнателен характер. С други думи, *в човешкото общество комуникацията е продукт на взаимодействието между индивидуалното и общественото съзнание*.

Уникалният характер на комуникацията като социално явление се проявява в нейното повсеместно неотменно присъствие в живота както на отделния човек, така и на обществото като цяло. От своето раждане, та чак до смъртта си човек непрекъснато общува със себеподобните си. Той поддържа непрекъснати комуникационни връзки със заобикалящата го социална действителност воден от желанието и стремежа да удовлетворява своите материални и духовни потребности и интереси. В този смисъл, *човешката комуникация има универсален характер и значение както за живота на отделния човек, така и за обществото като цяло*. Невъзможно е да си представим съществуването на човека и на човешкото общество без комуникация. *Социалната същност на човека е немислима извън неговото комуникационно битие*.

Друга особеност на комуникацията е нейния динамичен комплекс-

сен характер. Тя не е еднопосочен процес. При нея комуникатора и реципиента непрекъснато сменят местата си. Така представите на отделната личност за характера и същността на заобикалящата природна и социална действителност непрекъснато се разширяват и обогатяват с вижданията и оценките на останалите членове на обществото. Или комуникацията е процес, при който от взаимодействието между индивидуалните съзнания се ражда общественото съзнание, което от своя страна въздейства върху формирането на индивидуалното съзнание на всеки човек по отделно. Тя — комуникацията — се разпростира от конкретната природна и социална действителност до абстрактните мисловни конструкции на интелектуалния живот в обществото.

Важно е да се подчертае, че в процеса на общуването между две съзнания не се осъществява обмен на нещо, на някаква материална субстанция. *Комуникацията е процес, при който две или повече съзнания едновременно осмислят едно и също нещо.* Така те се приобщават едно към друго не чрез нещо, а по повод на нещо, на някакъв факт, събитие или явление от материалната или обществената действителност. В този смисъл е необходимо да се прави строго разграничение между комуникацията като информационен процес и като човешко общуване. Информационният процес предполага обмен и преработка на определени материални или енергийни носители на информация, които преминават или се предават от една материална система на друга. При комуникацията, разглеждана като човешко общуване, информационният обмен се осъществява в резултат от едновременното, но индивидуално и самостоятелно осмисляне на едно и също нещо от две или повече съзнания.

Науката все още няма отговор на въпроса как точно се осъществява мисловният процес, в резултат на който хората общуват помежду си. Но няма никакво съмнение, че в процеса на общуването човешкият мозък осмисля определени материални или енергийни обекти от действителността посредством мисловни аналози, основани на сетивни възприятия. В този смисъл, *всеки акт на осмисляне на природната и социалната действителност е субективен и строго индивидуален.*

Като се отчита субективния характер на мисловната дейност следва да се подчертае, че *човешката комуникация се проявява като съпреживяване, като приобщаване към едно и също нещо.* Съпреживявайки в процеса на общуването, хората формират аналогични, но строго индивидуални мисли, чувства, възприятия и представи, породени от това конкретно нещо, по повод на което е възникнал и се е осъществил комуникационният акт. Именно поради тази равнопоставеност на страните, комуникацията има свойството да се самовъзбужда и поддържа непрекъснато. В повечето случаи тя не се ограничава до еднократния комуникационен акт, а се разгръща в сложен и многопланов процес на взаимно приобщаване на две или повече съзнания. Тази особеност на човешката комуникация обуславя нейната со-

циализираща функция. Тя дава възможност едно множество от хора да се формира като общност, способна да съпреживява и осмисля както собственото си съществуване, така и специфичното си взаимодействие с обкръжаващата я природна и социална действителност.

Съзнанието е носител и източник на духовността у човека. В него природната и социалната действителност се отразява, трансформира и преобразува в мисли, възприятия и представи. Човешкото съзнание е нещо напълно реално и съществуващо, което всеки без особено усилие би могъл да установи и разкрие. И в същото време съзнанието е нещо неуловимо и необяснимо, защото е нематериално и различно от целия останал материален свят, който ни заобикаля. Да се дефинира и осмисли съзнанието е също толкова трудно и на практика непостижимо, колкото е трудно и непостижимо да се дефинира и осмисли понятието за безкрайността на вселената. Потопени в един материален свят, в който всяко нещо е осезаемо и има своето начало и край, хората не могат да се докоснат до истината за съществуването на съзнание и безкрайност в цялата пълнота на тези две понятия. Те приемат тази истина като факт, но нещо в нея винаги им убягва.

Още от най-дълбока древност, човекът е започнал да се вглежда в себе си, търсейки да опознае собственото си съзнание. За съжаление усилията на множеството поколения мислители и учени през хилядолетната история на човечеството не са успели да разкрият докрай всички тайни на човешкото съзнание. Нещо повече, днес ние сме все още твърде близко до тази точка на познанието за себе си като личности и за своето съзнание, където са били Платон, Сократ и Демостен.

По пътя на себепознанието, вглъбявайки се в себе си, човек, въпреки всичко, може да отграничи *една важна характеристика на съзнанието*, която без съмнение играе решаваща роля за неговото съществуване и проявление именно като съзнание.

Паметта е тази основна негова характеристика. Тя се изразява в способността на човешкия мозък да възпроизвежда минали сетивни възприятия както взети всяко едно поотделно, така и заедно, на определени групи или, което е много по-съществено, не само в определена логическа зависимост и последователност, но и избирателно. Както отбелязва Л. Выгодски, “Паметта означава използване и участие на предишния опит в настоящото поведение”.

Първични прояви или наченки на памет се наблюдават и при една част от животните. За това свидетелствуват възможностите, те да бъдат дресирани, с други думи, да бъдат приучени на определено поведение, в отговор на зададена команда. Но това, което отличава човешката памет от наченките на памет при животните е, че при нея отделни минали възприятия могат да се възпроизведат не само в тази последователност, в която са били запаметени, а в произволна последователност, зависеща от определена мисловна дейност.

Нещо повече, опитвайки се да проникне в собственото си съзнание, човек открива, че неговата памет като че ли се формира на две нива. Едното ниво е това, в което са запаметени минали възприятия като в грижливо подредена библиотека. Там те — възприятията — са подредени едно след друго в такава последователност, в каквата са постъпили по реда на запаметяването. Второто ниво на паметта е това, което дава възможност от първото ниво да бъде изведена само тази част от запаметените възприятия, която е необходима за осъществяването на определен мисловен процес, текущо, към даден момент от настоящето.

В експерименталната и когнитивната психология се отделя специално внимание на човешката памет и особено на нейното функциониране, развитие и проявление. В тази област заслужават интерес трудовете на цяла плеяда учени като П. Жане, Л. Выгодски, Ф. Бартлет, А. Леонтиев, Дж. Джекобс, Дж. Милер и др. Резултатите от техните изследвания са забележителни, но все още има множество бели петна в научното познание, тъй като главният въпрос, отнасящ се до собственото съдържание на мисловните процеси и на паметта, остава открит. На този въпрос науката все още не е дала задоволителен отговор и научните търсения продължават.

Независимо от непълнотата на научното познание за *човешката памет*, едно нещо е безспорно — тя има *социална природа*. В подкрепа на тази идея П. Жане отбелязва, че “...децата до три годишна възраст са лишени от памет, защото тя е продукт на съзнанието и общуването между хората”.

Анализирайки еволюцията на паметта учените са доказали, че паметта на първобитния човек е необичайно буквална, фотографична и затова се определя като репродуктивна. Тя наподобява ранните стадии в развитието на паметта и психиката на детето. Примитивната или репродуктивната памет дава възможност на човека да се ползва от нея, но не и да я контролира и управлява. Доказано е също така, че развитието на първобитната памет не е свързано с усъвършенстването на нейната органична основа — човешкия мозък, а с неговото функционално развитие, основано на комуникацията. С други думи, *развитието на паметта е функция от социалното битие на човека*, в рамките естествено на генетично заложения капацитет и възможности на неговия мозък.

Счита се, че с появата на езика и на знаковите системи за комуникация — дори в техните най-примитивни форми — започва трансформиране на първичната репродуктивна памет в логическа, тоест в памет, която може да се контролира, управлява и използва съзнателно. Разбира се, възможно е и обратното — с постепенното развитие на паметта у човека да са били създадени условия и възможности за възникването на езика и знаковите системи за комуникация. Важен в случая е фактът, че *между възможностите на паметта и комуникативните способности на човека съществува непосредствена функционална връзка и зависимост*. Това е основата, върху която се гради интелекта и уникалността на човешката личност.

Научните изследвания показват, че индивидуалните характеристики на личността слагат своя отпечатък върху начина, по който функционира човешката памет. Това, което тя съхранява и има готовност да възпроизведе е в пряка зависимост от интересите на личността. Човек съхранява трайно в паметта си само това, което съответства на неговите интереси и потребности. Останалото се забравя или се трансформира в най-общи представи и оценки. В този смисъл запаменото никога не може да бъде и не е пълно копие на първоначално възприеманото и още, то винаги е повлияно от ценностната система на личността и в този смисъл съдържа елемент на обобщение и оценка.

Учените предлагат различни *класификации на паметта*, в зависимост от различните критерии за оценка на особеностите на нейното формиране и проявление. Най-често паметта се определя като: *дълговременна и кратковременна; непосредствена и опосредствена; промеждутъчна; оперативна и др.* Основните *критерии* върху които се гради посочената класификация са: *времето* за натрупване и съхраняване на информация в паметта, *средствата* за запомняне, *начините* на използване на запаменното и т.н.

Изследванията показват, че най-важна и най-сложна е дълговременната памет. В нея се съдържа основната и най-съществена част от миналия социален опит на личността. По думите на Р. Сасло, дълговременната памет дава възможност на хората да живеят в два свята едновременно — и в миналото, и в настоящето. Нещо повече, на основата на своя социален опит от миналото и настоящето, те могат да хвърлят мостове и към бъдещето като се опитват да прогнозираят появата на едни или други събития, процеси или явления в заобикалящата ги природна и социална действителност.

Несъмнено най-сложен е проблемът с обработката и използването на големия обем информация, който се натрупва в дълговременната памет. Да се извлече от нея необходимата конкретна информация към даден момент от настоящето не винаги е лесно, напротив в повечето случаи това е свързано с активна мисловна дейност и с изразходването на сериозни интелектуални усилия. По думите на Р. Солсо, използването на дълговременната памет “намалява мащаба на времето”, т.е. прави възможно условното пренасяне на информация от миналото в настоящето, независимо от продължителността във времето, което отделя миналите събития от тези, които се случват в момента.

Процесът на запамяване и на “изваждане” на запаменното от паметта Е. Николов характеризира метафорично, посочвайки, че “Мозъчната кора на човека е подобна на жарава, която непрекъснато бива “раздухвана” от актуалните възприятия и от спомнянето...В едни от тях оживява миналото. В други — настоящето, съчетано с миналото, а в трети — и възможното. Без това съзнанието, особено човешкото е немислимо”. Тази сполучлива метафора акцентира върху факта, че *това, което активира паметта са теку-*

щите възприятия. Те от една страна попълват паметта с нова информация, а от друга дават повод за възпроизвеждане на вече запаметена информация от миналото.

Животът на хората се основава преди всичко на социалните контакти в обществото. Ето защо, *преобладаващата и най-значима част от човешките възприятия възникват по повод или в резултат от обществената комуникация*. Тя дава възможност на индивидуалната човешка памет да се присъедини към обществената памет със свой индивидуален принос и обратното — индивидуалната памет се попълва и обогатява при досега си с обществената. Аналогично на релацията “индивидуално — обществено съзнание”, в процеса на обществената комуникация индивидуалната човешка памет се обобществава, а обществената се индивидуализира. Този на пръв поглед твърде абстрактен извод има изключително важно практическо значение за изясняването и осмислянето на механизма, чрез който си взаимодействат обществената и индивидуалната памет. По повод на индивидуализирането на обществената памет е достатъчно да се отбележи фактът, че при съприкосновението си с нея /посредством участието на отделния човек в обществената комуникация/, индивидуалната памет извлича само това, което представлява интерес за отделната личност. Ето защо, в индивидуалното съзнание рефлексията на обществената памет като обхват и съдържание винаги е представена строго специфично, т.е. индивидуализирано. Обратното — не всичко, което се съдържа в индивидуалната човешка памет има обществено значение и може да бъде съхранено в обществената памет.

Формирането на обществена памет е сложен и противоречив процес. Според Алвин Тофлър състоянието и качествените характеристики на обществената памет са в зависимост от техническите средства, с които човек подпомага индивидуалната си памет. В първоначалните етапи от развитието на човешкото общество паметта се е основавала само на капацитета и функционалните възможности на човешкия мозък. Ето защо тя — според Тофлър — непрекъснато е избледнявала, била е опреснявана наново, била е разбърквана, съчетавана и прекомбинирана по различни начини. В този смисъл обществената памет е била жива в буквален смисъл.

С появата на писмеността и на други знакови системи за комуникация, съхраняването на една част от обществената памет се пренася извън човешкия мозък, което съществено разширява нейния обем, конкретност и детайлност. Днес обемът и качеството на тази “външна памет” нарастват лавинообразно в резултат от усъвършенстването на компютърната техника, която навлиза все по-широко във всички сфери на човешката дейност. Футурологичните граници на този процес е трудно да се очертаят, защото са възможни сериозни грешки при екстраполацията.

Важно е да се подчертае, че все повече както текущата комуникация в обществото, така и комуникацията и приемствеността между поколенията ще се основават на активното използване на една външна предметна об-

ществена памет, базирана както на писмеността и другите традиционни знакови системи за комуникация, така и на използването на компютрите и компютърните информационни мрежи. В този смисъл, съвкупната обществена памет може да се разглежда като съставена от две сравнително обособени части. От една страна това е живата непосредствена памет, съхранявана от човешкия мозък и от друга — външната статична памет, предметна в материални носители. Взаимодействието и взаимното проникване между тези две части на обществената памет създават предпоставките и условията за пълноценно използване на целия интелектуален потенциал на човечеството от древността до наши дни.

От казаното до тук следва един съществен извод. Той е, че в съвременните условия историческата наука и образование са изправени пред нови *предизвикателства*.

До днес през годините е натрупан огромен обем информация за миналото на човешката цивилизация. За отделни периоди или направления тя може би не е достатъчно пълна и конкретна, но като общ обем несъмнено е разпектираща. Да се работи с такъв обем информация е трудно. Дори специалистите по история са принудени да се профилират и специализират като съсредоточават своето внимание избирателно върху отделни исторически проблеми или периоди от време. Или налице са обективни трудности както във връзка с достъпа до наличната историческа информация, така и с нейното обработване и осмисляне.

От гледна точка на съвременната теория на обществената комуникация това поражда един съществен методически и организационен проблем. Става дума за необходимостта от формирането на един оперативен обем историческа информация, който да присъства активно в живата обществена памет. По обем и структура, тази подобрена историческа информация ще е предназначена за активно използване не толкова от специалистите, колкото от една по-широка част от обществеността. В комуникационен план нейната оперативна функция ще е ориентирана към осигуряването — без особени затруднение — на двупосочна връзка между живата — вътрешна и пасивната — външна обществена памет.

Важна роля в осъществяването на тази връзка е призвано да играе обучението по история. Именно чрез него ще се поддържа и възпроизвежда тази оптимално подобрена по обем и структура историческа информация, която е ключът за достъп до духовното богатство, съхранено в пасивната памет на човечеството.

Боравенето с литературни източници не е и никога не е било лесна работа. Необходими са много време и усилия, за да се намери и осмисли необходимата информация при изучаването на даден проблем.

Днес, когато хората — особено по-младите — все по-често търсят в компютъра информация за света, който ги заобикаля, връщането назад към книгата като информационен източник става все по-трудно. Реална е опас-

ността от прекъсване на комуникационната верига между поколенията, защото томовете историческа литература все по-често остават безмълвни в библиотеките и книгохранилищата. Ако този процес продължи и се задълбочи е възможно важни исторически сведения да се загубят безвъзвратно за бъдещите поколения. Това е така, защото книгата, поради физическите си характеристики е твърде ненадежден информационен носител, ако периодично не се репродуцира.

Ясно е, че постепенно все по-голямата част от историческата информация ще се прехвърля върху други информационни носители. Началото на този дълъг и сложен процес вече е поставено. Проблемът е в това, че с развитието на научно-техническия прогрес възникват все нови и нови информационни носители. Само до преди десетина години микрофилмът се възприемаше като удачен заместител на книгата, от гледна точка на съхраняването и оперативното използване на големи обеми информация. Днес той решително отстъпва пред новите електронни носители, свързани с използването на компютъра.

В новите условия предстои основният най-активно използван обем историческа информация да се въведе в компютърните информационни мрежи. Така той ще стане лесно достъпен за ползване, защото ще е вписан в информационните структури, които реално обслужват текущите комуникационните процеси в съвременното общество.

Съдбата на останалата част от историческата информация, която и в бъдеще ще остане затворена между страниците на книгите е в ръцете на съвременните историци. Те са призвани да изградят и да поддържат в добро състояние “мостовете” за връзка между двете условно обособени части на обществената памет по начин, който да гарантира нейната ненарушима цялост и функционално единство.

Проблемът със съхраняването и използването на информацията, която вече е квалифицирана като историческа е несъмнено сложен и важен, но той е ясно дефиниран. Не така стои въпросът с подбора на информация от съвременността, която предстои да бъде класифицирана като историческа, за да се запази за поколенията.

Както вече стана ясно, проблемите на обществената комуникация и на обществената памет имат интердисциплинарен характер. Теоретичните изводи и обобщения по тези проблеми се основават на съвременните постижения на почти всички частни обществени науки, а практическите резултати от научните изследвания в тази област намират приложение във всички сфери на обществения живот.

В този смисъл и при решаването на проблема с подбора на информация от съвременността, която да бъде съхранена за бъдещето се налага да се обединят усилията на множество специалисти от различни области на обществения живот. Разбира се, инициативата за поставянето и осмислянето на проблема е право и отговорност на специалистите по история. Те са

тези, които могат и трябва не само да формулират и предложат критериите за оценка на историческата значимост на една или друга информация, но и да определят вида и начина на нейното съхраняване.

Формирането на обществената памет през вековете носи белезите на един до голяма степен стихийен процес, подвластен на определени механизми на саморегулация. Съвременното развитие на обществеността предлага условия и възможности за съзнателно и целенасочено регулиране на този процес, в съответствие с необходимостта от развитие и усъвършенстване на комуникацията в обществото. В този смисъл, специалистите от всички сфери на обществеността са изправени днес пред ново сериозно предизвикателство, но и пред нови перспективи за интересна и ползотворна изследователска работа.

-
1. Вигодски, Л. Проблемы развития психики. М., 1983 г.
 2. Герганов, Е. Памет и мисъл. С., 1987 г.
 3. Джонев, С. Социална психология. С., 1997 г.
 4. Матеева, С. Изследване на комуникациите и общественото мнение. Бл., 2002 г.
 5. Мол, А. Стената на комуникацията. Сп. "Проблеми на културата", бр. 70, 1995 г.
 6. Николов, Е. Синейдетика. Обща теория на комуникацията. С., 1999 г.
 7. Память в экспериментальной и когнитивной психологии. Сб., М. 1974 г.
 8. Пиргов, Г. Экспериментална психология. С., 1968 г.
 9. Славская, К. Соотношение индивидуального и общественного как методологический принцип психологии личности. М., 1974 г.
 10. Тофлър, А. Третата вълна. С., 1991 г.
 11. Шибутани, Т. Социална психология. М., 1969 г.
 12. Ядов, В. Социология и прогнозиране на социалното поведение на личността. Л. 1979 г.